

Geniřletilmiş Özet

Çocuklar İçin Dijital Bağımlılık Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Giriř

Dijital cihaz bağımlılığı akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar, masaüstü bilgisayar, oyun konsolu gibi dijital cihazların aşırı ya da yanlış kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Dijital cihaz bağımlılığını belirlemeye yönelik araçlar incelendiğinde bu ölçeklerin ya 12 yaş üzeri çocuklar için geliştirildiğı/uyarlandığı ya da dijital cihaz bağımlılığının dışında diğere bağımlılık türlerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada ise Hawi ve ark. (2019) tarafından geliştirilen Çocuklar için Dijital Bağımlılık Öleğı'nin (ÇDBÖ) 9 – 14 yaş ilkokul ve ortaokul öğrenci örnekleminde Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada üç farklı çalışma grubundan yararlanılmıştır. ÇDBÖ Türkçe formun geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapıldığı birinci çalışma grubu yaşları 9-14 arasında değıren 391 kız (%55), 320 erkek (%45) toplam 711 öğrenciden oluşmaktadır (Ort. = 11.70, ss = 1.64). Ölçüt geçerliğinin incelendiğı ikinci çalışma grubu ise 140 kız, 142 erkek toplam 283 kişidir. Öğrencilerin yaşları 9-14 arasında olup yaş ortalaması 11.65 olarak bulunmuştur (ss = 1.67). Yordama geçerliğinin incelendiğı üçüncü çalışma grubu ise 207 kız, 162 erkek toplam 369 kişidir. Öğrencilerin yaşları 9-15 arasında olup yaş ortalaması 11.71 olarak bulunmuştur (ss = 1.67). Veri toplama araçları olarak Çocuklar için Dijital Bağımlılık Öleğı, İnternet Oyun Bağımlılığı Öleğı Kısa Form ve Okul Temelli Yalnızlık Öleğı uygulanmıştır.

ÇDBÖ'nün Türkçeye Çeviri Süreci

İlk olarak ÇDBÖ'yü Türkçeye uyarlamak için e öleğı geliştirenlerden izin alınmıştır. Ölçek İngilizceye hakim 6 uzman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çeviriler karşılaştırılmış ve en iyi çevrilen madde seçilmiştir. İngilizcede iyi olan bir uzman ÇDBÖ'yü İngilizceye tekrar çevirmiştir. Geri çevrilen form ile orijinal form sözcüklerin açıklığı, doğruluğu kültürel uygunluğu açısından karşılaştırılmıştır. Son olarak maddelerin anlaşılabilirliği ve geri bildirim için ilkokul ve ortaokulda uygulanmıştır. Maddelerin anlaşılabilir olduğı kanaatine varılmış ve uygulama için hazır hale getirilmiştir.

İřlem ve Verilerin Analizi

Çalışma Helsinki Deklarasyonuna göre yürütülmüştür. X Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan etik kurul izni alınmıştır (Karar No: 2021-1032). Öğrenci velilerine bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve izin alınmıştır. Öğrencilere araştırmanın amacı belirtilmiş ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri ifade edilmiştir. Araştırmacılar ve okul psikolojik danışmanları ölçekleri 30-35 dakikada uygulamışlardır.

Analizlerden önce kayıp veri analizi yapılmış ve dağılımın normalliği incelenmiştir. Mahalonobis, çarpıklık ve baskıklık değerleri incelenmiş ve maddelerin normal dağıldığı görülmüştür. Birinci çalışma grubu için 711 ikinci için 282, üçüncü için 369 veriyle analizlere geçilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi, ölçüt geçerliği için Pearson korelasyon katsayısı, t testi, tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve ölçeğin güvenirliği için Cronbach Alpha katsayısı, Omega katsayısı ve tabakalı Alpha katsayısı hesaplanmıştır.

Bulgular

Yapı Geçerliği

ÇDBÖ-TF'nin yapı geçerliliğı için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. 25 maddelik ÇDBÖ-TF'nin birinci düzey DFA sonuçlarına göre $\chi^2/SD = 3.74$, RMSEA = 0.062, NFI = 0.97, CFI = 0.98, NNFI = 0.97 ve SRMR = 0.042 bulunmuştur. Modifikasyon önerilerine göre "aldatma" (deception) boyutunun maddeleri (4 ve 16. Maddeler) arasına hata varyansı eklenmiştir. Analiz tekrarlanmış ve elde edilen uyum katsayıları $\chi^2/SD = 3.26$, RMSEA = 0.056, NFI = 0.97, CFI = 0.98, NNFI = 0.98 ve SRMR = 0.039 olarak bulunmuştur. Diğere modifikasyon önerileri incelenmiş ve önerilerin χ^2/SD oranında dikkate alınmayacak kadar küçük düşüşler gösterdiğinden diğere modifikasyonlar uygulanmamış ve birinci düzey DFA analizi bu noktada sonlandırılmıştır. Boyutlar arasındaki ilişkinin gizil bir değışkenden kaynaklandığı varsayılarak ikinci düzey DFA yapılmış ve alt boyutların dijital bağımlılığı ölçüp ölçmediğı yapısal olarak test edilmiştir. İkinci düzey DFA sonuçlarına göre uyum katsayıları $\chi^2/SD = 2.76$, RMSEA = 0.050, NFI = 0.98, CFI = 0.98, NNFI = 0.98 ve SRMR=0.036 olarak bulunmuştur. Maddelerin standardize edilmiş path katsayıları birinci düzey için 0.46-0.74, birinci düzey modifikasyonlu model için 0.47-0.74, ikinci düzey için 0.51-0.78 arasında değışmektedir. Hem birinci düzey hem de ikinci düzey DFA sonuçları, ÇDBÖ-TF'nin çalışma grubundan elde edilen verilerin teorik modele çok iyi uyduğunu göstermiştir.

Grup Karşılaştırmaları

ÇDBÖ-TF'nin geçerliğine yönelik ek kanıtlar toplamak amacıyla bağımlılık riski, cinsiyet, internet kullanım süresi ve uyku düzenine göre grup karşılaştırmaları yapılmıştır. Öncelikle bağımlılık riski yüksek ve bağımlılık riski düşük iki gruba ayrılmıştır. Bağımlılık riski yüksek grubun katılımcı sayısı 19 kişi olduğundan ve Kolmogorov Smirnov testi anlamlı ($p < .05$) çıktığından parametrik testlerin varsayımlarını karşılamadığı için bağımlılık riskine ilişkin Mann Whitney-U testi yapılmıştır.

Ölçüt Bağlantılı Geçerlik

ÇDBÖ-TF'nin geçerliğine ilişkin ölçüt geçerliğine bakılmış ve ÇDBÖ-TF ile İOBÖ-KF arasında korelasyonlar Pearson çarpım momentler korelasyon analizi ile incelenmiştir. Ölçüt geçerliği için çalışma grubu 2'de yer alan 283 kişiye uygulama yapılmıştır. Elde edilen puanlar arasındaki korelasyon yüksek, pozitif ve anlamlı bulunmuştur ($r = .82, p < .001$).

Yordama Geçerliği

Üçüncü çalışma grubundan veri toplanarak ÇDBÖ-TF'nin yordama geçerliği incelenmiştir. Bu amaçla doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar regresyon analizinin anlamlı olduğunu ($F_{(2,366)} = 348.992, p < .001$) ve her iki değişkenin birlikte ÇDBÖ-TF'ye ilişkin varyansın %66'sını açıkladığını göstermektedir.

Güvenirlik Analizi

ÇDBÖ-TF'nin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısını hesaplamak için Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayısı hesaplanmış ve testi yarılama güvenilirlik analizi yapılmıştır. ÇDBÖ-TF'nin tamamı için elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha=0.94$ olarak bulunmuştur. McDonald Omega katsayısı $\omega = .94$ olarak hesaplanmıştır. Testi yarılama sonuçlarına göre iki yarı arasındaki korelasyon $r = .86$, Guttman test-yarı güvenilirlik katsayısı ise 0.92 olarak bulunmuştur.

Tartışma

Bu çalışma Hawi ve ark. tarafından İnternet Oyun Bozukluğu, DSM-5 kriterleri ve Griffiths'in bağımlılık modeli bileşenleri temel alınarak çocukların dijital bağımlılığını değerlendirmek için geliştirilen ÇDBÖ'yü (DASC) Türkçeye uyarlama çalışmasıdır. Bu amaçla 9-14 yaş arasındaki ilkökul ve ortaokul öğrencileri üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaya göre geçerlik çalışmalarının sonuçlarının hem de güvenilirlik analizi sonuçlarının yeterli olduğu ve ÇDBÖ-TF'nin çocukların dijital bağımlılık düzeyini belirlemek için kullanılabileceği görülmektedir.

Türkçeye uyarlaması yapılan ÇDBÖ'nün faktör yapısının mevcut araştırmanın çalışma grubunda doğrulandığı söylenebilir. Çalışmada grup karşılaştırmaları yapılarak ek geçerlik kanıtları toplanmıştır. Bütün bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde Türk örnekleminde faktör yapısı doğrulanan ÇDBÖ-TF'nin dijital bağımlılık kavramının doğasında yer alabilecek özelliklere (bağımlılık riski, uyku düzeninin etkilenmesi, internet kullanım süresi gibi) ilişkin ayırt edici olabileceğini akla getirmektedir. Bir diğer geçerlik kanıtı olarak internet oyun bozukluğu ve yalnızlığın dijital bağımlılık puanlarını yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Bulgulara göre her iki değişken dijital bağımlılığı anlamlı bir şekilde yordamış ve toplam varyansın %66'sını açıklamıştır. Bu sonuçlar dijital oyun bağımlılığının yordama geçerliğinin olduğunu düşündürmektedir.

Bu araştırmanın iki sınırlılığı bulunmaktadır: ilki örneklem uygun örnekleme yoluyla seçilmiştir. Kuşkusuz bu örnekleme tekniği yanlış olmamakla birlikte ileriki araştırmalarda seçkisiz örnekleminin kullanılması ile temsil edilebilirlik düzeyi artırılabilir. İkinci sınırlılık ise bu aracın bir tanılama aracı olarak kullanılamayacak olmasıdır.

Bu araştırmada her ne kadar bağımlılık riski düşük ve yüksek olan grup farklılıkları incelenmiş olsa da sadece araştırma amaçlı bir gruplama olup klinik bir tanılama değildir. Bu tanılamayı yapabilmek için aracın farklı değişkenlerle ve farklı örneklem gruplarıyla çalışılarak işleyip işlemediği anlaşılmalı ve norm oluşturulması önerilmektedir.